

УДК 811.111'253:81'23

СПЕЦИФІКА ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕРЕКЛАДАЧА У ПИСЬМОВОМУ ДВОСТОРОННЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Максименко Л. О.

Київський національний лінгвістичний університет

Анотація. Стаття ґрунтується на результатах аналізу робіт зарубіжних і вітчизняних учених, присвячених проблемам психології перекладу. Розглянуто своєрідність процесу письмового перекладу як особливого виду мовленнєвої діяльності. Проаналізовано існуючі наукові концепції щодо рівнів психологічних механізмів та етапів перекладацької діяльності. Ґрунтуючись на результатах проведеного аналізу, ми визначили специфіку функціонування психологічних механізмів у письмовому двосторонньому перекладі. Наголошується на необхідності враховувати психологічні особливості цього виду мовленнєвої діяльності у процесі навчання, оскільки знання закономірностей сприйняття, осмислення, різних видів пам'яті, уваги, механізмів антиципації і випереджального синтезу допомагають викладачеві обирати раціональні методи та прийоми, а також забезпечують керування перекладацькою діяльністю студентів.

Ключові слова: письмовий двосторонній переклад, мовленнєва діяльність, психологічні механізми, етапи перекладацької діяльності.

Максименко Л. А. Киевский национальный лингвистический университет
Специфика психологических механизмов речевой деятельности переводчика в письменном двустороннем переводе

Аннотация. Статья основывается на результатах анализа работ зарубежных и отечественных ученых, посвященных проблемам психологии перевода. Рассматривается своеобразие процесса письменного перевода как особенного вида речевой деятельности. Проанализированы существующие научные концепции относительно уровней психологических механизмов и этапов переводческой деятельности. В соответствии с результатами проведенного анализа определена специфика функционирования психологических механизмов в письменном двустороннем переводе. Указывается на необходимость учитывать психологические особенности этого вида речевой деятельности во время обучения, поскольку знание закономерностей восприятия, осмысления, разных видов памяти, внимания, механизмов антиципации и упреждающего синтеза помогают преподавателю выбирать рациональные методы и приемы, а также обеспечивают управление переводческой деятельностью студентов.

Ключевые слова: письменный двусторонний перевод, речевая деятельность, психологические механизмы, этапы переводческой деятельности.

Maksymenko L. Kyiv National Linguistic University
Peculiarities of psychological mechanisms of translator's speech activity in bilingual translation

Abstract. Introduction. Researchers have shown that psychological nature of language and speech activity can be illuminated by all communication aspects study which also defines communication rules and laws implemented in translation activity. Translation process psychological interpretation allows going beyond the linguistic concept of translation which involves comparison and analysis. **Purpose.** To determine the features of translation process as a specific kind of speech activity; to identify the peculiarities of psychological mechanisms as well as the characteristics of their functioning at the stages of bilingual translation activity. **Methods.** Reviewing the studies on psychological problems of translation conducted abroad and in Ukraine with the view to analyzing existing scientific concepts of levels of psychological mechanisms of translation and stages for translation activity. **Results.** This study revealed that

knowledge of psychological characteristics and mechanisms of translation gained while learning has a positive impact on the development of bilingual translation skills. General psychological mechanisms of translation such as perception, thinking, different types of memory, etc. are the intelligence structure components. That is why their development facilitates the personal development as a whole. The purposeful development of text comprehension mechanisms helps to improve students' bilingual translation skills and develop their native language. As a result, the quality of text translation in native and foreign languages is improving. In addition, the development of attention, anticipation, synthesis facilitates mastering other communicative language activities. **Conclusion.** To sum up, it was found that an understanding of the concept that translation should be viewed as a speech and thinking activity will provide an insight into the way in which a translator's psychological mechanisms can be trained. The defined peculiarities of psychological mechanisms of translation will serve as a basis for determining the professional translator's skills and as a prerequisite for developing bilingual translation teaching methods.

Keywords: bilingual translation, speech activity, psychological mechanisms of translation, stages of translation activity.

Постановка проблеми. В останні роки пошук нових підходів до проблеми навчання перекладу призвів до розуміння необхідності глибокого вивчення процесів, задіяних у мовленнєвій діяльності перекладача. Наявність численних визначень яскраво свідчить про те, що переклад є багатоплановим і багатовимірним видом людської діяльності, який акумулює в собі проблеми філософії, психології, лінгвістики, фізіології та інших наук. Водночас існування великої кількості теоретичних концепцій і моделей, створених на їх ґрунті, ускладнює його дослідження. Всі існуючі теорії відображають різні сторони перекладу (як результату і процесу), але вони не охоплюють його в цілому. Тому є підстави розрізняти об'єкт науки про переклад або комунікацію з використанням двох мов і переклад як один із складних видів мовленнєвої діяльності [13]. Погляд на переклад як на діяльність і засіб міжмовної комунікації розвінчує упереджене ставлення до нього. Зростаючий інтерес до перекладу як до мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини зумовлений домінуванням донині лінгвістичних концепцій, не здатних достатньою мірою пролити світло на перебіг діяльності перекладача [8, с. 13]. Когнітивні операції, що входять у його мовленнєву діяльність, опосередковані специфікою задіяного білінгвального психологічного механізму [17, с. 74].

Психологічний підхід до перекладу охоплює широкий спектр проблем і розвивається у напрямках дослідження самого процесу й вивчення ролі перекладача у ньому, аналізу психології вибору перекладачем рішень у складних ситуаціях, розвідки питань білінгвізму та ролі автоматизмів, вирішення проблеми взаємодії мислення різними мовами, внутрішнього мовлення й перекладу тощо.

Питанням дослідження психологічних і психолінгвістичних аспектів іноземної мови і перекладу присвячено роботи багатьох учених. Проте ще більше залишається нез'ясованим, оскільки процес перекладу є прихованим від сторонніх і навіть самі перекладачі не можуть пояснити, яким чином відбувається це явище. Наразі доведено, що саме вивчення всіх аспектів комунікації (мови, мовлення, мислення й поведінки) дає змогу пролити світло на психологічну природу мови й мовлення, визначити правила спілкування та інші закономірності, що реалізуються перекладачем у його роботі. Психологічне тлумачення перекладу дає можливість вийти за межі лінгвістичної концепції, за межі порівняння й аналізу різних мов і мовних засобів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перекладацька діяльність стала об'єктом наукових розвідок нещодавно. І якщо на початку перекладачі-практики відхиляли саму можливість її вивчення, то тепер і вони, і викладачі перекладу підтримують всебічні дослідження механізмів перекладацької діяльності, оскільки це надасть можливість моделювати її шляхом спостереження й експериментів. Проте слід визнати, що жодна з існуючих парадигм не є загально визнаною й такою, що надає вичерпне пояснення всім факторам, які сполучаються у перекладі [27, с. 153–174].

Так, учений-перекладач А. В. Федоров відносив до галузі психології перекладу певний психічний творчий процес, взаємозв'язок мови й мислення. Один із засновників теорії психології перекладу Б. В. Беляєв головною проблематикою психології перекладу вважав дослідження психологічних особливостей мислення рідною й іноземною мовами та питання їх реалізації у перекладі [1]. Сюди вчені також відносять вивчення етапів перекладу, аналіз смислового змісту речення й особливості сприйняття та розуміння іноземної мови. Аналізуючи психологічні особливості синхронного перекладу, Б. А. Бенедиктов дійшов висновку про те, що переклад міжмовних замін несе на собі відбиток досвіду перекладача. Дослідниця В. І. Єрмолович систематизувала механізми перекладу. Вченою І. О. Зимньою було докладно проаналізовано психологічний зміст цієї діяльності. Науковець Є. С. Петрова досліджувала, яким чином специфіка мовленнєвих операцій, задіяних у тій чи іншій ситуаціях перекладу, впливає на психологічний тип перекладача.

Психологічні особливості процесів сприйняття, розуміння та породження тексту як процедурних аспектів перекладу, психофізіологічні механізми, завдяки яким відбувається мовленнєва діяльність, вивчалися переважно перекладознавцями, лінгвістами й психолінгвістами. Серед них праці Л. С. Виготського, В. С. Виноградова, С. В. Засєкіна, М. І. Жинкіна, І. О. Зимньої, Л. К. Латишева, О. О. Леонтєва, О. Р. Лурії, Г. В. Колшанського, Р. К. Міньяр-Белоручева, О. В. Ширяєва, Р. Белла (R. Bell), Д. Жіля (D. Gile), В. Лерше (W. Lörcher), Дж. Міллера (G. A. Miller) та ін. У результаті було розроблено найбільш відомі функціональні психологічні схеми сприйняття й породження висловлювань, висвітлено психолінгвістичні аспекти білінгвізму. Щодо методики навчання письмового перекладу, то слід зазначити, що наразі ця галузь є актуальною, але малодослідженою. Однак вже має певні здобутки. Так, у наукових роботах були висвітлені окремі особливості механізму письмового перекладу, що зробило вагомий внесок у вирішення проблем формування методик навчання письмового перекладу. А саме: Л. М. Єжовою висвітлено психолінгвістичні особливості письмового перекладу загальнополітичних текстів у спеціалізованому ВНЗ [4]; С. В. Трофімовою встановлено особливості письмового перекладу шляхом порівняння усного й письмового мовлення, з точки зору відносин між автором/мовцем письмового/усного перекладу, перекладачем і читачем/слухачем [18]; Т. В. Поповою надано психолінгвістичну характеристику письмового перекладу наукових текстів для навчання студентів немовних ВНЗ [16]; Л. М. Черноватим запропоновано гіпотетичну послідовність дій перекладача [23]; Т. Д. Пасічник розглянуто особливості письмового перекладу порівняно з іншими видами мовленнєвої діяльності [14]; Я. Г. Фабричною визначено специфіку психологічного змісту процесу письмового двостороннього перекладу англійських та українських текстів з методики навчання [19]. Проте слід зазначити, що специфіку психологічних механізмів мовленнєвої діяльності перекладача у письмовому двосторонньому перекладі (ПДП) ще не було проаналізовано.

Безперечним є той факт, що для пізнання самої суті перекладу й для створення науково обґрунтованої методики навчання ПДП необхідно виявити психологічні засади цього процесу. Результати аналізу досліджень дають підстави вважати, що психологія перекладу засновується на трьох взаємодіючих принципах – особистісному, діяльнісному й комунікативному; вивчає психологію перекладача, його індивідуально-психологічні особливості (рівень розвитку інтелекту, особливості характеру, вольові якості, систему соціально-особистісних настанов і соціальних орієнтацій, мотиви самої діяльності, особистісну самооцінку); комунікативну перекладацьку діяльність (умови, предмет і характер комунікації, особливості комунікативної ситуації); мовленнєву діяльність у читанні й письмі (щодо письмового перекладу) та власне перекладацьку діяльність, що виконується перекладачем – структурну організацію й психологічні процеси та функції, через які відбувається сама мовленнєва діяльність. У якості цих процесів (механізмів) виступає вся структура інтелектуальної діяльності людини, включно з атенційними

(уваги), мнемічними (пам'яті) механізмами мислення й сенсорно-перцептивними механізмами (відчуття, сприйняття, уяви). І, нарешті, психологічний аналіз тексту як об'єкта сприйняття й продукту перекладацької діяльності [4, с. 36–37].

Усі зазначені вище фактори необхідно враховувати у навчанні ПДП, оскільки від цього залежить рівень ефективності системи вправ і самої методики навчання.

Мета статті – встановити особливості процесу письмового перекладу як особливого виду мовленнєвої діяльності і на основі існуючих наукових концепцій щодо рівнів психологічних механізмів та етапів перекладацької діяльності визначити особливості їх функціонування саме для ПДП. Це дасть змогу виокремити навички й уміння, необхідні для забезпечення роботи фахівця з письмового перекладу, що є необхідною умовою для створення методики навчання перекладу.

Основні результати дослідження. Психологічні механізми, задіяні у процесі ПДП як особливого та складного виду мовленнєвої діяльності, мають певні відмінності від таких, що функціонують у читанні, аудіюванні, говорінні й письмі. Для ПДП характерним є об'єднання в один складний загальний процес рецептивних і продуктивних мовленнєвих дій у процесі сприйняття повідомлення та подальшого його відтворення. Має місце специфічність таких елементів його психологічного змісту, як предмет, мотиви, умови, засоби, спосіб, продукт та результат [9, с. 121–134]. Письмова мовленнєва діяльність перекладача опосередкована, у неї не такі вихідні, як у письма іноземною мовою. По-перше, письмовий переклад виконується не автором тексту оригіналу, а особистістю з іншими суб'єктивними характеристиками, тобто предметом є чужа думка, яка, однак, відтворюється для інших від себе. Наміром власного висловлювання виступає смисл сприйнятого тексту. Отриманий в результаті осмислення висновок може бути відносно повним, залежно від умов перекладу, тому й намір може мати різний ступінь повноти. Зазвичай у письмовому перекладі намір висловлювання характеризуються найбільшою повнотою. Таким чином, предметом перекладу є чужа думка, яка не тільки відтворюється, а й формується та формулюється [9]. Більш того, переформулювання думки обов'язково включається у внутрішній механізм перекладу, але з різним ступенем усвідомлення (автоматизованості) та в різні моменти цього процесу. По-друге, мотиви й зовнішні умови цієї діяльності також різняться, оскільки вона відбувається уже в іншому соціокультурному контексті і задовольняє не власні пізнавальні чи комунікативні потреби перекладача, а потребу у спілкуванні інших людей. Специфічною потребою, мотивом і метою діяльності ПДП є намагання зрозуміти смисл вихідного тексту й відтворити його засобами мови тексту перекладу. По-третє, письмовий переклад має інші засоби виконання. ПДП виконується ресурсами різних мов, системи, норми й узус яких мають суттєві відмінності. Ще одна характерна особливість ПДП полягає в його вторинності [9; 25], оскільки способами цього виду мовленнєвої діяльності є інші види мовленнєвої діяльності: читання й письмо. Проте письмовий переклад є не просто результатом цих двох видів мовленнєвої діяльності – він своєрідним чином поєднує їх внутрішні механізми. Жоден із них у процесі перекладу не має самостійної мети. Так, мета читання полягає в осмисленні для подальшого відтворення, тоді як метою письма є репродукція зрозумілого [24]. Продуктом ПДП є текст перекладу у письмовій формі, результат дій перекладача. Звідси випливає, що переклад означає певну послідовність дій. Результатом письмового перекладу як міжмовної комунікації є вербальна чи невербальна реакція учасників комунікації [14, с. 17].

До психологічної проблематики письмового перекладу слід віднести вивчення внутрішньої організації діяльності перекладача, в якій на особливу увагу заслуговує система рівнів психофізіологічної організації перекладацьких механізмів [25, с. 72].

Процес ПДП охоплює механізми планування й регулювання, які розглядаються з точок зору системного та рівневого підходів. У мовленнєвій діяльності перекладача дослідники виокремлюють три рівні психологічних механізмів: загальнопсихологічні (сприйняття, пам'ять,

осмислення); специфічні діяльнісні механізми (регуляція діяльності, увага, ймовірно прогнозування (антиципація) під час сприйняття й випереджувальний синтез у процесі породження висловлювання); специфічні механізми діяльності перекладу (перекодування зовнішніх кодів мови у внутрішні коди мовлення, переключення) [5, с. 45–57; 6, с. 111; 13, с. 41–43; 22, с. 91; 16]. Розглянемо докладно, як відбувається їх функціонування у ПДП.

Сукупна дія цих механізмів визначає характер перекладацької діяльності (концентрація уваги на головній і фоновій інформації) і специфічні умови її виконання (відсутність жорстких часових меж, переклад всієї інформації, закладеної в тексті). На думку вчених, у перекладачів письмових текстів краще розвинена довгострокова пам'ять, зорове сприйняття інформації, розважливність, повільність, схильність до чітких формулювань, самоспостереження [15, с. 86].

Відповідно до психологічної моделі І. О. Зимньої, з якою погоджується велика кількість дослідників, письмовий переклад передбачає послідовні етапи включення внутрішнього способу формування та формулювання думки під час сприйняття й розуміння вихідного тексту, потім перекодування – формування смислу засобами внутрішнього предметно-схемного коду, встановлення відповідності смисл-замисел, далі – формування замислу висловлювання й формулювання думки через зовнішнє мовлення мовою перекладу, тобто породження тексту перекладу [9, с. 130–132].

Так чи інакше, в практиці перекладу безперечно виділяються етапи сприйняття й розуміння вихідного тексту, осмислення й формування образу (перекодування) та відтворення повідомлення мовою перекладу.

Таким чином, вважаємо доречним охарактеризувати особливості функціонування психологічних механізмів діяльності перекладача на кожному з етапів письмового перекладу. Отже, починається письмовий переклад із зорового сприйняття інформації.

Сприйняття будь-якого мовленнєвого висловлювання – це складний психічний процес безпосереднього відображення опосередкованих мовою зв'язків і відношень між явищами й предметами навколишнього світу, висловлених у мовленнєвому повідомленні [10, с. 45]. У письмовому мовленні воно має свою специфіку, пов'язану з двобічністю слова як мовного знаку. Сприймаючи графічні знаки, людина спрямовує свої зусилля на досягнення їх значень. Але, як відомо, значення знака не виявляється безпосередньо у самому знакові, воно визначається стосовно чогось поза ним [11, с. 98]. Невідповідність між формою й значенням мовного знаку спричиняє поетапне розшифрування останнього: через впізнавання графічного стимулу до його значення та смислу. Як матеріальний об'єкт графічне слово виступає у якості “подразника”, який надсилається до вищої нервової системи людини так само, як будь-який інший предмет матеріального світу. Однак сприйняття графічного слова ще не означає його осмислення, тобто встановлення його лексичного значення. Для цього необхідна наявність динамічного стереотипу, тобто зовнішньому стереотипу графічного слова має відповідати внутрішній динамічний стереотип. Відповідно, в процесі дешифрування знаків письмового мовлення відбувається саме смислове сприйняття останніх [16, с. 17–18]. Під час сприйняття людина встановлює між словами зв'язки, що складають у сукупності смисловий зміст висловлювання. У результаті осмислення вона може дійти до розуміння чи нерозуміння смислового змісту висловлення. Тому сприйняття смислу графічних слів під час письмового перекладу має відбуватись не ізольовано, а в межах змісту тексту. Отже, важливо формувати у студентів уявлення про загальний текстовий зміст, вчити об'єднувати фразові смисли, щоб уникати помилок у перекладах через відсутність передання смислу цілого тексту.

Проаналізувавши існуючі схеми процесу сприйняття [2; 9; 28], ми дійшли висновку, що рецептивна фаза письмового перекладу складається із смислового прогнозування, коли викликається контекстуально-ситуативна інформація, яка актуалізує семантичне поле, що співвідноситься із загальним смислом гіпотези й готує процес зіставлення вхідного сигналу

з вербальними компонентами семантичного поля. Далі – вербальне зв'єрення на сенсорному рівні, під час якого відбувається перекодування графічного образу у часово-просторовій уяві, а на перцептивному рівні – первинний аналіз вхідного сигналу, підтвердження чи відхилення вербальної гіпотези й прийняття рішення. Наступна операція – встановлення смислових зв'язків між словами й смисловими ланками, виникнення образів, включення механізмів семантичних і граматичних правил, які забезпечують категоріальне оформлення думки для перекладача відповідно до норм оригінала. І, нарешті, смислоформування, коли узагальнюється вся перцептивно-розумова праця – формування смислу, суб'єктивної категорії, кінцевої ланки обробки мовної інформації, що існує у вигляді невербальних семантичних комплексів.

Сприйняття тексту є надзвичайно складним сенсорно-розумовим процесом, заснованим на різноманітних видах і формах аналітичної та синтезуючої роботи органів почуттів і мозку. Слід зазначити, що існують певні відмінності у розумінні тексту перекладачем і звичайним читачем. Перекладач намагається якомога глибше осмислити, зрозуміти оригінальний текст, відчувати характер його впливу на читача і сам критично його осмислює.

Важливо зауважити, що рецепція тексту не буває абсолютно однаковою, оскільки кожна людина є неповторною індивідуальністю. Багаж знань і досвіду, своєрідність мислення та відчуттів, виховання й освіти, рівень володіння рідною та іноземною мовами, вплив соціального середовища й суспільних інтересів, специфіка формування світогляду й особистості тощо – все це не може бути однаковим навіть у близнюків. Нерівність ступенів сприйняття тексту й індивідуально-особистісні особливості цього процесу можуть спричинити появу різних і цілком еквівалентних перекладів одного оригіналу.

Під час пофразової рецепції тексту оригіналу перекладач оперує аналізом і синтезом, сприймаючи смисл окремих елементів (слів і словосполучень, речень) повідомлення й смисл кожної фрази мовою оригіналу [4, с. 44].

У цьому процесі велику вагу має пам'ять. Слід зазначити, що вона є загальнофункціональним механізмом всієї інтелектуальної діяльності людини, зокрема мовленнєвої, і основою її психічного й особистісного розвитку. Як відомо, основними процесами пам'яті є запам'ятовування, збереження, впізнавання та відтворення [16, с. 19].

Запам'ятовування спрямоване на збереження у пам'яті отриманих вражень, воно є передумовою збереження. Збереження – це процес активного опрацювання, систематизації, узагальнення матеріалу, його опанування. Впізнавання і відтворення – процеси відновлення того, що було сприйнято раніше; впізнавання має місце під час другого сприйняття об'єкта (в нашому випадку письмового тексту), а відтворення відбувається за відсутності об'єкта [16, с. 19]. У письмовому перекладі впізнавання має відбуватися внаслідок багаторазового сприйняття речень одного й того самого типу. Інакше кажучи, внаслідок постійного повторення картини збудження нервових утворень має виникати “внутрішньо злагоджена система” [20, с. 190].

Не менш важливою для письмового перекладу є довготривала пам'ять, оскільки вона зберігає внутрішній текст і його можливо відтворити іншими словами, але зі збереженням смислу вихідного тексту. Довготривала пам'ять відіграє важливу роль у навчанні письмового перекладу, оскільки вона зберігає не лише мовні знання, а й загальні результати пізнавальної діяльності студента. Адекватність і глибина розуміння тексту оригіналу під час його сприйняття залежить від повноти, системності й структурованості знань у пам'яті студента. А у продукуванні мовлення вона забезпечує лексичну різноманітність, глибину й багатоплановість предметного змісту висловлювання рідною мовою.

Сама перекладацька діяльність відбувається за допомогою оперативної пам'яті, яка є органічним компонентом будь-якої діяльності й тим поточним запам'ятовуванням, коли потреба виникає не зовні, а викликається природною необхідністю виконання дії. Постійне

співвідношення отриманих під час перекладу знань з уже наявними вимагає її високої активності. Значення короткотривалої пам'яті зумовлюється потребою фокусувати увагу на ключових моментах висловлювання у процесі сприйняття тексту.

Розуміння тексту опосередковується сприйняттям мовлення як складної, багаторівневої системи процесів інформаційної переробки тексту, що відбуваються одночасно на декількох рівнях у взаємодії одного з одним. Воно приходить через осмислення проблемних ситуацій. Важливою складовою розуміння є застосування певних прийомів, що являють сукупність розумових операцій, встановлення нових зв'язків за рахунок використання засвоєних раніше знань [16, с. 21].

Розуміння тексту перекладачем полягає у засвоєнні формули думки, дискретної уяви, інформації про неї, а не у засвоєнні самої думки. Відповідно, в межах цієї формули й засвоєної інформації він моделює аналогічну думку засобами іншої системи знаків у вигляді тексту перекладу. Можна стверджувати, що у ПДП відбувається не переформулювання думки, а наповнення однієї й тієї самої формули, моделі можливими смисловими варіантами [16, с. 21].

Деякі вчені вважають, що особливу роль у розумінні тексту відіграє здатність людини використовувати знання про світ (фрейми, сценарії, когнітивні карти тощо), які дають змогу орієнтуватися у ситуації, добудовувати її, робити висновки щодо правдоподібності зображеного у тексті. Дослідження інших науковців свідчать, що окрім традиційних типів логічних міркувань (індукції і дедукції), перекладачі покладаються й на третій тип – абдукцію (чи ретродукцію). Використовуючи метод абдукції, перекладач розглядає еквівалент перекладу лише як можливість, гіпотезу, яка може бути підтверджена чи спростована шляхом подальшого пошуку [17, с. 76].

Осмислення вихідного тексту у ПДП можливе лише засобами внутрішнього мовлення. Саме тут передбачається мовне оформлення думки. Якщо у перекладачів із недостатньо сформованими навичками й уміннями у письмовому перекладі виникають труднощі, то осмислення відбувається через внутрішнє промовляння та реалізується засобами вихідної мови тексту. На цьому етапі виникає розрив між смислом сприйнятого й задумом тексту мовою перекладу. Для утворення зв'язку між смислом і задумом виникає необхідність переформулювання, переключення з мови на мову. У випадку ж, коли формування смислу та задуму майбутнього тексту відбувається вихідною мовою, то переключення з однієї мови на іншу відбувається на етапі створення тексту перекладу [10, с. 34–37]. Якщо перекладач гарно володіє цим видом діяльності, то осмислення можливе засобами мови перекладу; тоді формування смислу є формуванням задуму. Таким чином, переформулювання засобів вираження думки, що сприймається, є частиною процесу осмислення й відбувається підсвідомо, як високоавтоматизована дія.

Щодо специфічних діяльнісних механізмів, задіяних під час сприйняття мовлення, то насамперед слід розглянути механізм ймовірного прогнозування (антиципації).

Механізм антиципації полягає у висуненні перекладачем під час сприйняття тексту найбільш вірогідних гіпотез і подальшого їх підтвердження чи відхилення [10, с. 86]. Ймовірне прогнозування може працювати на всіх рівнях мовлення. Г. В. Чернов виокремлює рівні складу, слова, синтагми, висловлювання й повідомлення [22, с. 318]. Цей механізм заснований на мовній надлишковості текстів, яка забезпечує надійність передання повідомлення. Характер такого прогнозування обумовлений усім попереднім досвідом людини у спілкуванні. Так, наприклад лінгвістичний досвід визначає лінгвістичну ймовірність появи у тексті того чи іншого слова. Засвоюючи слова в певних словосполученнях, людина сприймає їх у відповідних зв'язках, прогнозує сполучення, яке найчастіше траплялося в її досвіді спілкування, що дає змогу передбачати з певним ступенем ймовірності завершення фрази, кінець висловлювання в цілому [7].

Зазначене вище свідчить про глибинний зв'язок механізмів антиципації, осмислення, довготривалої, короткочасної й оперативної видів пам'яті. Те, що вже засвоєно, ввійшло в мовленнєвий досвід людини й містить в її довготривалій пам'яті, легко прогнозується в нових обставинах.

На особливу увагу заслуговує проблема породження тексту в письмовому перекладі. В психології мовлення для сприйняття й продукування мовлення існують розроблені функціональні психологічні схеми, серед яких превага надається саме породженню висловлювань [3; 9; 12; 29].

Л. С. Виготський одним із перших зазначив, що процес породження мовлення – це не лише відображення думки у слові, а й послідовне здійснення її у слові. Отже, положення вченого про те, що процес породження висловлювання проходить шлях від мотиву, який викликає думку, до оформлення самої думки через внутрішнє мовлення, а потім у значеннях зовнішніх слів і, нарешті, в словах, дотепер беруть за основу в усіх сучасних науково обґрунтованих моделях породження мовлення. До етапу породження тексту мовою перекладу слід віднести смислоутворення, коли з'являється складний суцільний смисл, який визначає головну ідею та суб'єктно предикатні відношення. Замисел тексту мовою перекладу існує спочатку у невербальному стані, у вигляді просторово-понятійної схеми і схеми тимчасової розгортки (лінійної схеми).

Відповідно до концепції універсальності мислення, механізми смислоутворення функціонують однаково в усіх мовах. Таким чином, операція формулювання смислу відбувається шляхом вибору слів і граматичного структурування відповідно до норм мови перекладу. Слід зазначити, що всі операції психологічної схеми письмового перекладу пов'язані між собою взаємними переходами, реалізуються протягом мікроінтервалів часу, утворюючи складне єдине явище.

Особливу роль у продукуванні письмового мовлення виконує механізм випереджального синтезу. Його дія поширюється на рівень фрази, смислового відрізка й тексту в цілому. Цей механізм задіяний у письмі шляхом лінгвістичних зобов'язань (між словами, пов'язаними лінгвістичною ймовірністю) і смислових зобов'язань розкриття змісту, які виявляються в уривках висловлювання більших за речення [4, с. 48–49].

Згідно з М. І. Жинкіним, випередження тексту регулює відбір слів, дає напрямок для вибору уточнюючих означень, додатків і обставин, у яких загальні, ширші значення набувають визначеності і однозначності для конкретного тексту. Врахування майбутнього тексту забезпечує розподіл предметних ознак змальованих явищ у групі речень, інтонаційне зіставлення предикатів і організацію внутрішнього зв'язку близьких і віддалених за місцем розташування в тексті речень [4, с. 49].

Суттєвими для випереджального синтезу положеннями щодо письмового перекладу є вплив на ймовірність появи символу його об'єктивної частоти, зареєстрованої у словниках; частоти і значущості позначеного словом предмета і суб'єктивно-емоційної оцінки людиною поняття, позначеного словом, як приємного чи неприємного. Важливий вплив на ймовірність появи слова має суб'єктивна частотно-вірогідна організація словника у пам'яті перекладача [21, с. 27].

На певну увагу заслуговують такі специфічні діяльнісні механізми, як рівневе управління діяльністю організму (складна ієрархічна система управління рухами, що відбувається на різних рівнях) і механізми уваги [4, с. 49].

Механізм рівневого управління діяльністю може функціонувати лише завдяки механізмам розподілу і перерозподілу уваги між основними і фоновими діями. Увага як вибіркоче спрямування на той чи інший об'єкт і зосередженість на ньому, заглибленість у спрямовану на об'єкт пізнавальну діяльність є основною формою організації будь-якої психічної діяльності людини, обов'язковою психологічною умовою її успішності. Вона є динамічною характеристикою процесу пізнавальної діяльності [3, с. 11–13]. Характерними рисами уваги вважають вибіркочність,

зосередженість, обсяг, стійкість, відхилення всього стороннього, розсіяність, розподіл (уміння сприймати, мислити або діяти у певний відрізок часу за наявності двох і більше напрямів цих процесів), переключення (свідомий перехід уваги від однієї діяльності до іншої) [5, с. 47–50]. Для письмового перекладу найбільш важливими доречно вважати зосередженість, переключення, стійкість, розподіл і обсяг уваги.

Адекватне виконання дій у діяльності людини забезпечується за допомогою механізму розподілу уваги в опорі на механізми ймовірного прогнозування й випереджального синтезу. Для ПДП характерна концентрація уваги як на домінуючих аспектах іншомовного тексту, так і на фонових явищах, оскільки діяльність перекладача обмежена текстом і він змушений перекладати всю інформацію, закладену в тексті.

До специфічних механізмів діяльності перекладу відносять механізми перекодування й переключення.

Щодо механізму перекодування, у М. І. Жинкіна йдеться про коди й кодові переходи, у яких мають місце еквівалентні заміни, що дають змогу перейти від мовного коду до універсально-предметного. Це забезпечує розуміння через ідентифікацію денотата [6, с. 27]. Цей код є свого роду універсальною мовою, з якої можливі переклади всіма іншими мовами, оскільки він не вимовляється і є мовою зображень, де слова перестають бути словами, а використовуються як образи-уявлення поряд із звичайними образами предметів дійсності [7, с. 120–130]. Саме ця внутрішня мова потрібна інтелекту, оскільки він не має слів в їх звичайному сенсорному стані. Таким чином, універсально-предметний код – це зіткнення мовлення й інтелекту. Тут відбувається перетворення змісту мислення у знаки мовлення й навпаки. Результатом такого перекодування є внутрішній текст, який змальовує сприйнятий і зрозумілий текст, що містить смислове ядро всього тексту. Таке перекодування необхідне для розуміння й перекладу з однієї мови на іншу, оскільки перекладатиметься цей внутрішній текст, який виник у голові перекладача, а не вихідний, адже перекладаються не слова, не словосполучення, не речення, а думки про дійсність.

У роботах з методики навчання перекладу найбільш повно механізм переключення представлений у працях Р. К. Міньяр-Белоручева, в яких він вказує на роль формування навички переключення з вихідної мови на мову перекладу у професійних перекладачів [13, с. 39]. Формування такої навички, а саме встановлення міцних зв'язків між лексичними одиницями або граматичними структурами рідною та іноземною мовами, відбувається у поєднанні їх форми й значення. Для письмового перекладу навичка переключення є необхідною для встановлення знакових зв'язків між словами, оскільки вона лежить в основі перекладацьких операцій. Її функціонування під час перекладу знаходить вираження в автоматизації операцій з пошуку й реалізації рішень у перекодуванні певної ситуації.

Функціонування механізму переключення відбувається за тематичним принципом шляхом об'єднання аналогічних семантичних підсистем двох мов в одну загальну систему [16, с. 25].

Для досягнення повного, детального розуміння вихідного тексту іноземною мовою потрібні достатньо широкі знання лінгвістичних особливостей цієї мови. Не менш важливим є високий рівень умінь у письмовому мовленні рідною мовою для забезпечення повноти та правильності відтворення тексту. Все це спричиняє велику концентрацію труднощів. Отже, необхідно формувати вміння повно й точно розуміти зміст тексту, щоб отримувати інформацію, порівнювати її з уже відомою, передавати її на письмі, аналізувати певні уривки тексту з метою кращого розуміння.

До всього зазначеного вище слід додати, що на сучасному етапі навчання перекладу досить широко використовується модель сприйняття й продукування мовлення О. О. Леонтьєва, в основу якої закладено певні методологічні принципи, а саме: проведення аналізу не елементів, а елементарних дій, наділених усіма ознаками діяльності; розділення виокремленої дії на фазу

планування, фазу здійснення і фазу зіставлення; цілеспрямованість і вмотивованість діяльності; ієрархічна організація психофізіологічної обумовленості діяльності; евристичність (вибір оптимального за даних обставин шляху породження висловлювання); ідея прогнозування та принципу випереджального відображення дійсності; ідея активного характеру сприйняття мовлення, що означає, що в основі сприйняття закладено процеси, які, принаймні частково, моделюють процеси його продукування. Таким чином, на етапі продукування здійснюється аналіз, ідентифікація тексту перекладу, тобто відбувається ретельне порівняння, співставлення перекладених фраз, абзаців з відповідним текстом оригіналу, оцінка перекладу з метою виявлення втраченої інформації. Врешті-решт створюється текст мовою перекладу, ідентичний оригіналу за смисловим, функціонально-стилістичним та ідейним змістом. Звичайно, кожен перекладач виробляє свій спосіб виконання письмового перекладу, але зазначених етапів неможливо уникнути, бо вони об'єктивно відображають процес перекладу як один із різновидів мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Знання встановлених психологічних особливостей ПДП і розвиток усіх зазначених вище механізмів під час навчання позитивно впливають на рівень сформованості навичок і вмінь у ПДП. Механізми, характерні для діяльності письмового перекладу (сприйняття, осмислення, різні види пам'яті тощо), є виявом інтелектуальної діяльності людини і компонентами структури її інтелекту. Відповідно, їх розвиток має позитивний вплив на особистісний розвиток в цілому. Цілеспрямоване формування у студентів механізму осмислення допомагає в удосконаленні навичок та вмінь у ПДП і в розвитку рідної мови. Внаслідок цього покращується якість перекладу текстів рідною та іноземною мовами, підвищується культура перекладацької діяльності й спілкування в цілому, оскільки виконання ПДП пов'язане з добром еквівалентів і побудовою речень двома мовами. Також усі види мовленнєвої діяльності мають загальні для всіх і відмінні для кожного з них рівні мовленнєвого механізму. Отже, формування психологічних механізмів ПДП (уваги, антиципації, випереджального синтезу тощо) полегшує оволодіння іншими видами мовленнєвої діяльності.

Врахування своєрідності ПДП як особливого виду мовленнєвої діяльності та визначення специфіки функціонування психологічних механізмів на етапах перекладацької діяльності у перспективі слугуватиме теоретичним підґрунтям для визначення навичок і вмінь, необхідних для забезпечення роботи фахівця з письмового перекладу, що є необхідною умовою для створення методики навчання ПДП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Беляев Б. В. Очерки по психологии обучения иностранным языкам / Б. В. Беляев. – М. : Просвещение, 1965. – 227 с.
2. Виноградов В. С. Перевод : Общие и лексические вопросы : учеб. пособие / В. С. Виноградов. – [2-е изд., перераб.]. – М. : КДУ, 2004. – 240 с.
3. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : Апрель Пресс, 2000. – 1006 с.
4. Ежова Л. М. Совершенствование методики обучения письменному переводу общественно-политических текстов на среднем этапе обучения в специализированных вузах : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Ежова Лариса Михайловна. – М., 2003. – 235 с.
5. Ермолович В. И. Проблемы изучения психологических аспектов перевода / В. И. Ермолович // Тетради переводчика : научно-теоретический сборник. / под ред. С. Ф. Гончаренко. – 1999. – Вып. 24. – С. 45–62.
6. Жинкин Н. И. О кодовых переходах во внутренней речи / Н. И. Жинкин // Вопросы языкознания. – 1964. – № 6. – С. 26–38.
7. Жинкин Н. И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 156 с.
8. Засєкін С. В. Психолінгвістичні універсалії перекладу художнього тексту : монографія / С. В. Засєкін. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 272 с.

9. Зимняя И. А. Лингвопсихология речевой деятельности / И. А. Зимняя. – М.: МПСИ, 2001. – 429 с.
10. Зимняя И. А. Психология перевода (для высших курсов переводчиков) : Учебное пособие / И. А. Зимняя, В. И. Ермолович. – М. : МГПИИЯ, 1981. – 99 с.
11. Латышев Л. К. Перевод : теория, практика и методика преподавания : Учеб. пособие для студ. перевод., фак. высш. учеб. заведений / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – М. : Издательский центр “Академия”, 2003. – 192 с.
12. Леонтьев А. А. Психолингвистические и социолингвистические проблемы билингвизма в свете методики обучения неродному языку / А. А. Леонтьев // Психология билингвизма: сб. науч. статей. – М. : МГПИИЯ, 1986. – С. 25–31.
13. Миньяр-Белоручев Р. К. Теории и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Моск. лицей, 1996. – 208 с.
14. Пасічник Т. Д. Методика навчання майбутніх філологів писемного двостороннього перекладу комерційних листів : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Пасічник Тетяна Дмитрівна. – К., 2011. – 300 с.
15. Петрова Е. С. Автокоррекция переводчика и принцип дистанцирования / Е. С. Петрова // Вестн. ЛГУ им. А. С. Пушкина. – 2006. – № 2. – С. 83–89.
16. Попова Т. В. Методика обучения студентов неязыковых вузов письменному переводу научных текстов (на материале немецкого языка) : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Попова Татьяна Васильевна. – СПб, 2009. – 252 с.
17. Тарнаева Л. П. Специфика когнитивных механизмов речевой деятельности переводчика : лингводидактический аспект / Л. П. Тарнаева // Вопросы современной науки и практики. Университет им. В. И. Вернадского. Сер. : Гуманитар. науки. – Тамбов, 2008. Т 1, №4(14). – С. 74–80.
18. Трофимова С. В. Методика обучения общественно-политическому письменному переводу на языковом факультете: на материале французского языка : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Трофимова Светлана Вячеславовна. – Орел, 2004. – 156 с.
19. Фабрична Я. Г. Структура і зміст професійно орієнтованої компетентності у писемному двосторонньому перекладі майбутніх викладачів іноземних мов культур / Я. Г. Фабричная // Вісник КНЛУ. Серія “Педагогіка та психологія”. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2012. – Вип. 21. – С. 137–145.
20. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ ; М. : ФИЛОЛОГИЯ ТРИ, 2002. – 416 с.
21. Цвиллинг М. Я. Некоторые положения теории перевода и их место в преподавании иностранного языка научным работникам // Методика и лингвистика / М. Я. Цвиллинг. – М., 1981. – С. 30–37.
22. Чернов Г. В. Основы синхронного перевода: Учебник / Г. В. Чернов. – М. : Высшая школа, 1987. – 255 с.
23. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності: підручник для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю “Переклад” / Л. М. Черноватий. – Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с.
24. Швейцер А. Д. Теория перевода : Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
25. Ширяев А. Ф. Картина речевых процессов и перевод / А. Ф. Ширяев // Перевод как лингвистическая проблема. [Сб. ст. Отв. ред. Н. К. Гарбовский]. – М : Изд-во Моск. ун-та, 1982. – С. 3–12.
26. Bell R. Psycholinguistic / Cognitive Approaches to Translation / R. Bell // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London : Routledge, 2001. – P. 185–190.

27. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training / D. Gile. – Amsterdam : Benjamins, 1995. – 277 p.
28. Lörcher W. Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies: a Psycholinguistic Investigation / W. Lörcher. – Tübingen : Narr., 1991. – 307 p.
29. Miller G.A. The Magical Number Seven, Plus Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information / G. A. Miller // Psychological Review. – 1956. – Vol 63 (2), – 1956. – P. 81–97.

REFERENCES

1. Beljaev B. V. Ocherki po psihologii obuchenija inostrannym jazykam / B. V. Beljaev. – M. : Prosveshhenie, 1965. – 227 s.
2. Vinogradov V. S. Perevod : Obshhie i leksicheskie voprosy : ucheb. Posobie / V. S. Vinogradov. – [2-e izd., pererab.]. – M. : KDU, 2004. – 240 s.
3. Vygotskij L. S. Psihologija / L. S. Vygotskij. – M. : Aprel' Press, 2000. – 1006 s.
4. Ezhova L. M. Sovershenstvovanie metodiki obuchenija pis'mennomu perevodu obshhestvenno-politicheskikh tekstov na srednem jetape obuchenija v specializirovannyh vuzah : diss. ... kand. ped. nauk: spec. 13.00.02 / Ezhova Larisa Mihajlovna. – M., 2003. – 235 s.
5. Ermolovich V. I. Problemy izuchenija psihologicheskikh aspektov perevoda / V. I. Ermolovich // Tetradi perevodchika : nauchno-teoreticheskij sbornik / pod red. S.F. Goncharenko. – 1999. – Vyp. 24. – S. 45–62.
6. Zhinkin N. I. O kodovyh perehodah vo vnutrennej rechi / N. I. Zhinkin // Voprosy jazykoznanija. 1964. – № 6. – S. 26–38.
7. Zhinkin N. I. Rech' kak provodnik informacii / N. I. Zhinkin. – M.: Nauka, 1982. – 156 s.
8. Zasiakin S. V. Psihoholinhvistychni universalii perekladu khudozhn'oho tekstu : monohrafiia / S. V. Zasiakin. – Luts'k : Volyn. nats. un-t im. Lesi Ukrainky, 2012. – 272 s
9. Zimnjaja I. A. Lingvopsihologija rechevoj dejatel'nosti / I. A. Zimnjaja. – M.: MPSI, 2001. – 429 s.
10. Zimnjaja I. A. Psihologija perevoda (dlja vysshih kursov perevodchikov) : Uchebnoe posobie / I. A. Zimnjaja, V. I. Ermolovich. – M. : MGPIIJa, 1981. – 99 s.
11. Latyshev L. K. Perevod : teorija, praktika i metodika prepodavaniya : Ucheb. posobie dlja stud. perevod., fak. vyssh. ucheb. zavedenij / L. K. Latyshev, A. L. Semenov. – M. : Izdatel'skij centr "Akademija", 2003. – 192 s.
12. Leont'ev A. A. Psiholingvisticheskie i sociolingvisticheskie problemy bilingvizma v svete metodiki obuchenija nerodnomu jazyku / A. A. Leont'ev // Psihologija bilingvizma: sb. nauch. statej. – M. : MGPIIJa, 1986. – S. 25–31.
13. Min'jar-Beloručev R. K. Teorii i metody perevoda / R. K. Min'jar-Beloručev. – M. : Mosk. licej, 1996. – 208 s.
14. Pasichnyk T. D. Metodyka navchannia majbutnikh filolohiv pysemnoho dvostoronn'oho perekladu komertsijnykh lystiv : dys. ... kand. ped. nauk : spets. 13.00.02 / Pasichnyk Tetiana Dmytrivna. – K., 2011. – 300 s.
15. Petrova E. S. Avtokorrekcija perevodchika i princip distancirovanija / E. S. Petrova // Vestn. LGU im. A. S. Pushkina. – 2006. – 1 2. – S. 83–89.
16. Popova T. V. Metodika obuchenija studentov nejazykovykh vuzov pis'mennomu perevodu nauchnyh tekstov (na materiale nemeckogo jazyka) : diss. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.02 / Popova Tat'jana Vasil'evna. – Sankt-Peterburg, 2009. – 252 s.
17. Tarnaeva L. P. Specifika kognitivnyh mehanizmov rechevoj dejatel'nosti perevodchika : lingvodidakticheskij aspekt / L. P. Tarnaeva // Voprosy sovremennoj nauki i praktiki. Universitet im. V. I. Vernadskogo. Ser. : Gumanitar. nauki. – Tambov, 2008. T 1, '4(14). S. 74–80.
18. Trofimova S. V. Metodika obuchenija obshhestvenno-politicheskomu pis'mennomu perevodu na jazykovom fakul'tete: na materiale francuzskogo jazyka : dis. ... kand. ped. nauk : spec. 13.00.02 / Trofimova Svetlana Vjacheslavovna. – Orel, 2004. – 156 s.

19. Fabrychna Ya. H. Struktura i зміst profesijno orijentovanoj kompetentnosti u pysemnomu dvostoronn'omu perekladi majbutnikh vykladachiv inozemnykh mov kul'tur / Ya. H. Fabrychnaia // Visnyk KNLU. Seriiia "Pedahohika ta psykholohiia". – K. : Vyd. tsentr KNLU, 2012. – Vyp. 21. – S. 137–145.
20. Fedorov A. V. Osnovy obshhej teorii perevoda (lingvisticheskie problemy) / A. V. Fedorov. – SPb. .: Filologicheskij fakul'tet SPbGU ; M. : FILOLOGIJa TRI, 2002. – 416 s.
21. Cvilling M. Ja. Nekotorye polozenija teorii perevoda i ih mesto v prepodavanii inostrannogo jazyka nauchnym rabotnikam // Metodika i lingvistika / M. Ja. Cvilling. – M., 1981. – S. 30–37.
22. Chernov G. V. Osnovy sinhronnogo perevoda: Uchebnik / G. V. Chernov. – M. : Vysshaja shkola, 1987. – 255 s.
23. Chernovatyj L. M. Metodyka vykladannia perekladu iak spetsial'nosti: pidruchnyk dlia stud. vysykh zaklad. osvity za spetsial'nistiu "Pereklad" / L. M. Chernovatyj. – Vinnytsia : Nova Knyha, 2013. – 376 s.
24. Shvejcer A. D. Teorija perevoda : Status, problemy, aspekty / A. D. Shvejcer. – M.: Nauka, 1988. – 215 s.
25. Shirjaev A. F. Kartina rechevyh processov i perevod / A. F. Shirjaev // Perevod kak lingvisticheskaja problema. [Sb. st. Otv. red. N. K. Garbovskij]. – M : Izd-vo Mosk. un-ta, 1982. – S. 3–12.
26. Bell R. Psycholinguistic / Cognitive Approaches to Translation / R. Bell // Routledge Encyclopedia of Translation Studies. – London : Routledge, 2001. – P. 185–190.
27. Gile D. Basic Concepts and Models for Interpreter and Translator Training / D. Gile. – Amsterdam : Benjamins, 1995. – 277 p.
28. Lörcher W. Translation Performance, Translation Process and Translation Strategies: a Psycholinguistic Investigation / W. Lörcher. – Tübingen : Narr., 1991. – 307 p.
29. Miller G. A. The Magical Number Seven, Plus Minus Two: Some Limits on our Capacity for Processing Information / G. A. Miller // Psychological Review. – 1956. – Vol 63 (2), – 1956. – P. 81–97.